

Загальні відомості про захист інтелектуальної власності

1. Авторське право та суміжні право

Об'єктами авторського права є твори науки, літератури й мистецтва — результат творчої діяльності. Авторське право поширюється як на оприлюднені, так і на не оприлюднені, як на завершені, так і на не завершені твори, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу й мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо), які існують у будь-якій об'єктивній формі: письмовій, усній, звуко- або відеозапису, зображенні, об'ємно-просторовій та в інших формах. При цьому правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору й не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Слід зазначити, що авторське право на твір не пов'язане з правом власності на матеріальний об'єкт, у якому виражено твір (книга, аудіо- або відеокасета тощо). Передача права власності на матеріальний об'єкт або права володіння матеріальним об'єктом сама по собі не тягне за собою передачі яких-небудь авторських прав на твір, виражений у цьому об'єкті.

Об'єктами авторського права можуть бути: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; комп'ютерні програми; бази даних; музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; аудіовізуальні твори; твори образотворчого мистецтва; твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; фотографічні твори, зокрема твори, виконані способами, подібними до фотографії; твори ужиткового мистецтва, зокрема твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо, якщо вони не охороняються законами України про правову охорону об'єктів промислової власності; ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; сценічні обробки літературних письмових творів і обробки фольклору, придатні для сценічного показу; похідні твори; збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; інші твори.

Не є об'єктом авторського права: повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації; твори народної творчості (фольклор); видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади; державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади. Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій; грошові знаки; розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіо-опередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право зії-делегіз (своєрідне право, право особливого роду).

Твір — це результат творчої діяльності. Якщо твір складається з різних оригінальних частин, то ці частини, як і оригінальна назва твору, охороняються авторським правом.

Комп'ютерні програми охороняються так само, як і літературні твори, незалежно від способу чи форми їх вираження*. Підлягають охороні також технічні креслення і фотографічні твори.

Усі твори залежно від використання під час їх створення інших творів поділяють на самостійні й похідні. Самостійним є твір з оригінальною формою, а похідним - твір, створений на основі іншого твору. У похідному творі обов'язково має міститися посилання на оригінал.

Похідним видом літературних творів, що охороняються авторським правом, є переклад творів іншою мовою.

У ряді держав з цього питання є спеціальне законодавство, наприклад, у Російській Федерації — Закон «Про правову охорону програм для електронних обчислювальних машин і баз даних» від 23.09.92 (хоча Закон Російській Федерації «Про авторське право й суміжні права» 1993 р, програми для ЕОМ і бази даних розглядає як об'єкти авторського права).

Якщо немає доказів іншого, автором твору вважається особа, зазначена на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовують також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

Особа, яка претендує на охорону своїх авторських прав, повинна двести факт їх порушення. Особливого значення це набуває для творів, виражених в усній формі (промови, лекції, доповіді тощо). Цих складнощів можна уникнути, якщо по-турбуватися про будь-яку матеріальну форму втілення цього усного твору (наприклад, диктофонний запис).

Права автора поділяють на особисті немайнові й майнові. Автору належать такі *особисті немайнові права*:

- вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
- забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- вибирати псевдонім, зазначати й вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього Імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;
- вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора.

Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

До *майнових прав автора* (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

- виключне право на використання твору;
- виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Майнові права автора {чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

Виключне право на використання твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дає йому змогу використовувати твір у будь-якій формі й будь-яким способом.

Виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти:

- відтворення творів;
- публічне виконання і публічне сповіщення творів;
- публічну демонстрацію і публічний показ;
- будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо його здійснює інша організація, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;
- переклад творів;
- переробку, адаптацію, аранжування та інші подібні зміни творів;
- включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій

тощо;

- розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або здаванням у майновий найм чи у прокат та іншої передачі до першого продажу примірників твору;
- подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця І в будь-який час за їх власним вибором;
- здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, зчитуваній комп'ютером;
- імпорт примірників творів.

Цей перелік не вичерпний.

Автор (чи інша особа, яка має авторське право) зазвичай має право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору. Винагорода може бути у формі одноразового (паушального) платежу, або відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (роялті), або комбінованих платежів. Розмір і порядок виплати авторської винагороди за створення й використання твору встановлюють у авторському договорі або в договорах, які укладають за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, які використовують твори.

Суб'єкти авторського права - це автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права (тобто інші правонаступники).

Авторське право на твір, створений спільною працею двох і більше осіб (співавторів), належить всім цим особам. Відносини ж між співавторами визначають угодою, укладеною між ними. У цьому разі авторське право на колективний твір належить всім авторам незалежно від творчого внеску кожного із співавторів і характеру твору. При цьому і колективний твір, і співавторство можуть бути нероздільними й роздільними. Якщо співавторство нероздільне, твір являє собою єдине нерозривне ціле, частини якого не мають самостійного значення; у цьому разі авторські права як на сам твір, так і на окремі його частини належать усім співавторам. Якщо співавторство роздільне, використання колективного твору в цілому також погоджують усі співавтори, проте кожний співавтор має право самостійно без згоди інших співавторів розпоряджатися своєю частиною твору.

Особа, яка має авторське право, щоб сповістити про свої права, може використовувати знак охорони авторського права, який проставляють на кожному примірнику твору і являє собою латинську літеру С (від англ. *copyright*) у колі - ©, імені (найменування) особи, яка має авторське право, і року першої публікації твору.

Суб'єктами авторського права після смерті автора стають його спадкоємці. Авторські права успадковують або згідно із законом, або за заповітом. Якщо ж померлий автор не мав законних спадкоємців і не залишив заповіту, його авторські права припиняються.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення й починає діяти від дня створення твору. В Україні воно діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті (у більшості держав авторські права спадкоємців діють протягом 50 років після смерті автора, починаючи з 1 січня року, що настає за роком смерті, а в СИГА і державах Європейського Союзу цей термін становить 75 років). Для

творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк дії авторського права закінчується через 70 років після того, як твір було оприлюднено. Авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора. Якщо весь твір публікують (оприлюднюють) не водночас, а послідовно томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначають окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору. Авторське право на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його право мірного опублікування. Будь-яка особа, яка після закінчення строку охорони авторського права на неоприлюднений твір вперше його оприлюднює, користується захистом, рівноцінним захисту майнових прав автора. Строк охорони цих прав становить 25 років від часу, коли твір був уперше оприлюднений.

Дія строку охорони авторського права закінчується 1 січня року, наступного за роком, у якому мали місце юридичні факти.

Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

Закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, може вільно, без виплати авторської винагороди, використовувати будь-яка особа за умови дотримання особистих немайнових прав автора.

Щоб ознайомити широку аудиторію зі своїм твором, автору часто потрібне сприяння посередників (видавців, музикантів, продюсерів та ін.), які, використовуючи свої професійні якості, можуть донести твір до аудиторії в найбільш цікавій і доступній формі. З цією метою в більшості держав, щоб урегулювати відносини між авторами й посередниками, розроблено законодавство про суміжні права.

Об'єкти суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу й форми вираження, такі:

- виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів;
- фонограми, відеограми;
- передачі (програми) організацій мовлення.

Фонограма—звукзапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до складу аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій).

Відеограма — відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (зі звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до складу аудіовізуального твору*. Відеограма — це вихідний матеріал для виготовлення її копій. Суб'єкти суміжних прав:

- виконавці творів, їхні спадкоємці та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконань;
- виробники фонограм, їхні спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм;
- виробники відеограм, їхні спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо відеограм;
- організації мовлення та їхні правонаступники.

Виконавець — актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або Інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори

народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів.

Виробник відеограми ~ фізична або юридична особа, яка взяла на себе Ініціативу й відповідає за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього).

Виробник фонограм — фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу й відповідає за перший звукозапис виконання або будь-яких звуків.

Організація мовлення — організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення.

Виконавці реалізують свої права за умови дотримання ними прав авторів виконуваних творів та інших суб'єктів авторського права. Виробники фонограм і відеограм мають дотримуватися прав суб'єктів авторського права й виконавців, а організації мовлення - прав суб'єктів авторського права, виконавців і виробників фонограм (відеограм).

* Відеограма - це не об'єкт авторського права, оскільки, на відміну від аудіовізуального твору, вона є відеозаписом, який виконує особа, що не може втручатися а хід записуваного ним виконання. Ця особа, наприклад, не може змінювати освітлення, а може лише вибирати місце розміщення відео- чи кінокамери. Отже, «пасивна» фіксація будь-яких рухомих зображень без втручання в процес, відтворюваний на матеріальному носіїві, є не аудіовізуальним твором, а відеограмою.

Ні виконавці, ні виробники фонограм, ні організації мовлення не створюють творів, а лише доносять їх до публіки. І проте внаслідок витрат на це певних коштів їхні майнові інтереси потребують особливої охорони.

Виникнення і реалізація суміжних прав не потребують ішконання будь-яких формальностей. Виробники фонограм (відеограм) і виконавці, щоб сповістити про свої права, можуть на всіх примірниках фонограм (відеограм) або на їх пакуванні використовувати знак охорони суміжних прав, який складається з латинської літери Р у колі - ©, імені (найменування) особи, що має суміжні права, і зазначення року першої публікації фонограми (відеограми).

Права суб'єктів суміжних прав, як і права авторів, також поділяють на особисті немайнові та особисті майнові.

Майнові права виконавців охороняються протягом 50 років від дати першого запису виконання. Особисті немайнові права виконавців охороняються безстроково.

Права виробників фонограм і відеограм охороняються протягом 50 років від дати першого опублікування фонограми (відеограми) або їх першого звукозапису (відеозапису), якщо фонограму (відеограму) не опубліковано протягом зазначеного часу.

Організації мовлення користуються правами протягом 50 років від дати першого публічного сповіщення передачі.

Закінчення строків захисту суміжних прав настає 1 січня року, наступного за роком, у якому закінчилися передбачені лише строки захисту.

До спадкоємців виконавців і правонаступників виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконань, фонограм, відеограм, публічні сповіщення, а також право на одержання винагороди в межах устанавленого строку.

Захист авторського права й суміжних прав у нашій державі регулюється Законом України «Про авторське право і суміжні права»*, згідно з яким порушенням авторського права й суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є:

— вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права

- суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав та їх майнові права;
- піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав — опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України й розповсюдження контрафактних примірників творів (зокрема комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;
- плагіат — оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- увезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (зокрема комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;
- вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;
- будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження й застосування засобів для такого обходу;
- підроблення, змінювання чи вилучення інформації, зокрема в електронному вигляді, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;
- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучено чи змінено Інформацію про управління правами, зокрема в електронному вигляді.

Якщо будь-яка особа порушує авторські та (або) суміжні права, не дотримується передбачених договором умов використання творів і (або) об'єктів суміжних прав, використовує твори й об'єкти суміжних прав з обходом технічних засобів захисту чи з підробленням інформації і (або) документів про управління правами чи створює загрозу неправомірного використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав та здійснює інші порушення особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, то суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав мають право:

- вимагати визнання та поновлення своїх прав;
- звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав і (або) припинення дій, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;¹
- подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником унаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;
- вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, зокрема призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту порядком, передбаченим Митним кодексом України;
- брати участь в Інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм і відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав,

- порядком, установленим Кабінетом Міністрів України;
- вимагати, утому числі в судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав і судові рішення щодо цих порушень;
 - вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження;
 - вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав.

Захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права та (або) суміжних прав здійснюють також порядком, установленим адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.